

ZENAIDA KARAVDIĆ

viša stručna saradnica, mr. sc.
Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu
zenaida.karavdic@izj.unsa.ba

**ĐENITA HAVERIĆ, AMELA ŠEHOVIĆ:
RIJEČI PERZIJSKOG PORIJEKLA
U BOSANSKOM JEZIKU, POSEBNA
IZDANJA 25, INSTITUT ZA JEZIK
UNIVERZITETA U SARAJEVU,
SARAJEVO 2017.**

Knjiga *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku* autorica prof. dr. Đenite Haverić i prof. dr. Amele Šehović iscrpna je monografija nastala na osnovu prikupljenog korpusa, koji je dat na kraju u vidu rječnika, te njegovom detaljnom obradom i analizom, koje su date na početku kao uvodna studija. Knjiga počinje Predgovorom, nastavlja Uvodom te poglavljima po gramatičkim nivoima – Fonetsko-fonološki, Tvorbeno-morfološki, Sintaksičko-semantički te Leksikološko-leksikografski nivo.

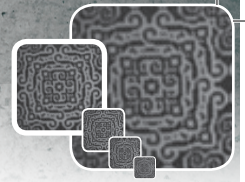
U Predgovoru su dati opći podaci o samom projektu. Naglašeno je kako cilj nije bio samo opisati nego i objasniti pojedine jezičke pojave, a ti su zaključci onda poslužili za općenitije zaključke o prirodi analiziranih pojava. Provedenim se istraživanjem želio utvrditi značaj riječi perzijskog porijekla u obogaćivanju leksičkog fonda bosanskog jezika te ukazati na ulogu tvorbenih sredstava perzijskog porijekla (uglavnom imeničkih sufiksa) u obogaćivanju tvorbenog sistema bosanskog jezika. Važnost i ovog aspekta istraživanja leži u činjenici

da su saznanja iz ove oblasti siromašna i nedovoljna, u mnogo većoj mjeri nego sama leksička građa perzijskog porijekla. S druge strane, naučno je relevantno i ništa manje važno jasno razgraničenje između leksike arapskog, perzijskog i turskog porijekla budući da se upotrebom termina *turcizam* u svijesti većine ljudi stekao dojam da su to riječi iz turskog jezika, a ne riječi koje su u naš jezik uglavnom ušle posredstvom osmanskog turskog jezika.

U Uvodu se prvo opisuje način na koji su riječi orijentalnog porijekla za vrijeme osmanske vladavine dolazile u Bosnu – “posuđivalo se zbog potrebe da bi se imenovao neki novi pojam preuzet iz druge civilizacije i kulture, ali i radi prestiža i pomodarstva”. Što se tiče riječi perzijskog porijekla konkretno, ističe se kako su utjecaji i odjeci iranske civilizacije na Balkanu uočljivi vijekovima prije dolaska Osmanlija i islama, još od vremena naseljavanja Slavena u ove krajeve, širenjem manihejstva, a kasnije kroz razne sufijske i derviške pokrete. Isto tako, napominje se kako je neophodno razlikovati riječi koje su u bosanski jezik ušle iz perzijskog od onih koje su zajedničke bosanskom i perzijskom jeziku, budući da oba pripadaju istoj porodici jezika – indoevropskim jezicima.

Nakon toga slijedi potpoglavlje o perzijskom jeziku i književnosti u Bosni i Hercegovini za vrijeme osmanske vladavine. U njemu se donose podaci o tome kako je perzijski jezik u to doba bio jezik književnosti, konkretno sufijske poezije, koja sadržajem ne zaostaje za perzijskom poezijom, iako se na perzijskom jeziku od tri orijentalna jezika u Bosni najmanje pisalo. Bogata tradicija pisanja i komentiranja djela na perzijskom jeziku zasigurno je doprinijela širenju farsizama u bosanskom jeziku, mada je većina riječi dospjela ipak preko osmanskog turskog jezika, koji je i sam zapravo bio mješavina turskog, arapskog i perzijskog, o čemu se govori u sljedećem potpoglavlju.

Nakon toga slijedi potpoglavlje o porijeklu orijentalizama u bosanskom jeziku. Tu se problematizira potječu li oni iz književnog jezika ili dijalekta. Iznosi se podatak kako se smatra da je postojao bosanski dijalekat turskog jezika nastao utjecajem bosanskog supstrata na

turski jezik, koji je nakon 16. stoljeća počeo slabiti, tj. na njega je sve više utjecao bosanski, zbog toga što su turski vojnici napustili naše krajeve. U svakom slučaju, najvjerojatnije je da je veći broj riječi proizašao iz direktnog kontakta stanovništva nego iz književnog jezika. Međutim, mali broj riječi iz turskog jezika došao je u bosanski i prije Osmanlija – najmanje direktnim kontaktima, više posredstvom ruskog ili mađarskog jezika.

U potpoglavlju o širenju i rasprostiranju orijentalizama u Bosni i Hercegovini pojašnjava se kako su oni plasirani uglavnom od strane učenih ljudi koji su škole završavali u Istanbulu, pa se onda vraćali i držali predavanja, uglavnom vjerskog karaktera. Naravno, ovakvo šta dešavalo se i uz primanje nove civilizacije i kulture, a nije zanemariva ni uloga usmene književnosti.

U potpoglavlju o utjecaju turskog jezika na gramatičku strukturu ističe se kako turski jezik, zbog malobrojnosti govornika, bez obzira na period okupacije, nije utjecao na gramatiku bosanskog jezika, između ostalog i stoga što bosanski i turski pripadaju različitim jezičkim porodicama. Tako je posuđivanje ostalo uglavnom na nivou leksike, i tako su preneseni i farsizmi.

U poglavlju o fonetsko-fonološkom nivou objašnjeno je kako su riječi perzijskog porijekla obično dvaput fonetski prilagođavane – s perzijskog na osmanski, a onda s osmanskog na bosanski jezik, pa su tako i opisane. To je za posljedicu imalo da se neke današnje riječi perzijskog porijekla na prvi pogled teško mogu dovesti u vezu s perzijskim jezikom. Nakon detaljne analize adaptacije svakog pojedinog fonema, analizirano je i akcentiranje ovih riječi u postojećim rječnicima te je, zbog velike neujednačenosti, dato obrazloženje za ponuđene prijedloge akcentiranja date u rječniku, uz nekoliko riječi kod kojih je akcenat distinktivno obilježje (npr. *čobanija* – u značenju naknade čobaninu za njegov rad i *čobanija* u pejorativnom značenju skupa čobana i onih koji se sirovo, grubo, neotesano ponašaju).

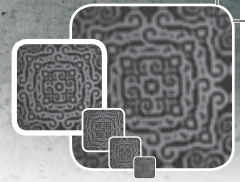
U poglavlju o morfološko-tvorbenom nivou izdvojeni su naročito sufiksi perzijskog porijekla (*-hana*, npr. u *kafana*, *-čar/-čer*, npr. u

hizmečar i *zijančer* itd.), pored sufiksa turskog porijekla, kojima su tvorene riječi perzijskog porijekla, kao i prefiksa, uglavnom domaćeg porijekla, pa su i oni ušli u analizu. Na kraju je napravljena morfološka analiza riječi perzijskog porijekla u rječnicima i skrenuta je pažnja na razlike uglavnom u rodu i vrsti riječi.

U poglavlju o sintaksičko-semantičkoj analizi, koliko god to poglavlje izgledalo na prvi pogled suvišnim u studiji koja se bavi riječima (a ne višim nivoima), pažnja je posvećena konstrukciji s glagolom (*u*) *činiti* (npr. *zijan činiti*), koja je prisutna i u perzijskom i u turskom jeziku i kao takva je prešla i u bosanski jezik. U dijelu o semantici analizirana je semantička transformacija posuđenica iz perzijskog jezika i došlo se do zaključka da je većina riječi prešla iz perzijskog u bosanski jezik ne doživjevši nikakvu semantičku ekstenziju, a to su riječi iz tematskih skupina: 1. cvijeće, voće, povrće i bilje (*jorgovan, badem, patlidžan, pamuk*), 2. suđe, pokućstvo i razni predmeti (*findžan, ćilim, testera*), 3. zgrade, prostorije i razna mjesta (*hambar, kafana, zindan*), 4. odjevni predmeti, tkanine i nakit (*čador, ibrišim, menđuša*), 5. jela, pića i začini (*čorba, hošaf, sirće*), 6. metali, rude i hemijski elementi (*bor, kreč, nafta*), 7. boje (*azur, limuni*), 8. islamski vjerski izrazi i pojmovi (*derviš, namaz*), 9. zanimanja (*baštovan, dadi-lja*), 10. muzički instrumenti (*tambura, saz*), 11. životinje (*čagalj*). Neke od ovih riječi i danas su u upotrebi, dok su neke zastarjele i imaju alternativne nazive.

Slijede riječi suženog semantičkog opsega, kao što je *meze*, koja u perzijskom jeziku znači “ukus; zakuska; predjelo; korist, dobit”, a u bosanskom samo “zakuska koja se sastoji od narezanog suhog mesa, sira, sudžuke i sl., a poslužuje se uz piće (ob. rakiju ili vino)”. Nekima od ovih riječi sematički opseg sužen je još u osmanskome turskom, kao npr. u riječi *abdest*, koja u perzijskom znači “voda kojom se peru ruke i lice; pranje prije obavljanja molitve; ogrtač za kišu; klozet; vješt, sposoban; čestit, čedan”, dok je u turskom, kao i u bosanskom jeziku, samo u značenju ritualnog pranja pred molitvu.

Postoje i riječi kojima je semantički opseg proširen, kao u riječi *đerdan*, koja u perzijskom jeziku znači “vrat”. I ovdje se proširenje

znalo desiti još u turskom jeziku, kao npr. u riječi *bostan*, koja u perzijskom jeziku znači “cvijetnjak, vrt; voćnjak; stari muzički instrument”, a u turskom, kao i u bosanskom, “1. bašta, gradina, povrtnjak 2. bostan (zajednički naziv za dinje i lubenice)”. S druge strane, semantička proširenja mogu biti još specifičnija i dalje se razvijati u jeziku, npr. *šećer*, koji može značiti još i bolest dijabetes, ili *pekmez* za plačljivu osobu. Riječi perzijskog porijekla dosta su zastupljene i u frazemama – *biti bistar kao boza*, *koštati kao svetog Petra kajgana...*

Neke su riječi poprimile sasvim drugo značenje – tako npr. *huja* u perzijskom jeziku znači “svojestvo, osobina, karakteristika; priroda, čud, narav, karakter; navika, običaj; stid, sram”, a *nargila* “kokosova palma; kokosov orah, kokos; indijski orah”, dok je *pekmez* “vino; pehar vina; pijenje vina”. I ovaj se semantički pomak dešavao već u turskom jeziku.

Napokon, neke su riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku dobile i pejorativno značenje, kao npr. *aždaha*, *čoban* i *dunder*.

U poglavlju o leksikološko-leksikografskom nivou prvo se govori o reaktuelizaciji farsizama u savremenom bosanskom jeziku, npr. *avaz* i *duvar*, a zatim o antroponimima i toponimima perzijskog porijekla, gdje su navedena imena perzijskog porijekla kao *Džan*, *Nevres*, *Rustem*, *Selver*, *Šahbaz*, *Binasa*, *Šadija*, *Zara...* te toponimi kao *Abdesthana*, *Ćulhan*, *Derbent*, *Tarčin*, *Đerdap*, *Hastahana*.

Slijedi komentar etimologije u postojećim rječnicima za koje su, pored neosporne vrijednosti koju oni nose, utvrđene i nepravilne etimologije riječi perzijskog porijekla, koje su najčešće prikazivane kao riječi turskog ili nekog drugog porijekla. Isto tako, postoje riječi za koje se u rječnicima navodi da su farsizmi, a zapravo su arapskog, turskog ili nekog drugog porijekla.

Konačno, slijedi Rječnik, koji se zasniva na građi najvećim dijelom iz rječničkih izvora na bosanskom, srpskohrvatskom i perzijskom jeziku, nešto manje i na turskom jeziku, a obuhvata 1.808 osnovnih riječi i izvedenica, od kojih 842 osnovne riječi. Građa Rječnika podijeljena je u dva dijela: Riječi perzijskog porijekla i Riječi diskutabilnog

porijekla. Uz svaku leksemu dato je porijeklo obilježeno skraćenicom za jezik iz kojeg je ušla u bosanski. Objašnjenje porijekla nije samo taksativno – na kraju rječničkog članka većine leksema dat je oblik iz jezika izvornika (ob. perzijskog) i jezika posrednika (turskog). Pored toga, uz svaku su riječ data značenja koja ima u perzijskom jeziku, na temelju čega se ona mogu porediti sa značenjima koja je riječ dobila u bosanskom jeziku. Pored porijekla, od podataka o leksemi dati su i: oznaka vrste riječi, upotrebna etiketa, opis značenja, primjeri kada su pronađeni u građi, a uz frekventnije lekseme i ustaljeni spojevi riječi te frazeološki izrazi i narodne poslovice. Prije Rječnika dat je popis skraćénica i simbola, perzijski, arapski i turski alfabeti s transkripcijom, a nakon Rječnika dati su Izvori, Literatura, Indeks autora, Indeks pojmova te Bilješke o autoricama.

Na kraju, kao što se može primijetiti, namjera ovog prikaza nije bila toliko kritička valorizacija (u kojoj bi knjiga u svakom slučaju dobila vrlo visoke ocjene) koliko informacija o podacima i najvažnijim zaključcima te novim saznanjima do kojih su autorice došle u svojim istraživanjima. Smatramo da će na ovaj način informacija o knjizi dospjeti do većeg broja ljudi, što će doprinijeti širenju naučne lingvističke misli iz Bosne i Hercegovine.